

INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING TAVSIFI

Dadamirzayeva Naima Sodiqjonovna

*Namangan viloyati To'raqo'rg'on
tumani 8-sonli maktab psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning individual psixologik xususiyatlari tavsifi keltirilgan.

Kalit so'zlar: Individuallik, temperament, harakter, qobiliyat, aralashma, introvert, ekstrover, rigidlik, holerik, sangvinik, flegmatik, melanxolik

Umumiy psixologiyada shaxsning individual psixologik xususiyatlariga – temperament, xarakter va qobiliyatni kiritish mumkin. Bu 3 ta komponent shaxsning o'ziga xos va tarkrorlanmas xususiyatlarini namoyon qiladi. Temperament – (lot. «temperamentum» - aralashma) inson psixikasining individual jihatdan o'ziga xos, shaxs faoliyati va xulqining dinamik, ya'ni o'zgaruvchan va emotsional-hissiy tomonlarini xarakterlovchi xususiyatlar majmuidir. Shaxsning individual xususiyatlari uning tug'ma, biologik xususiyatlariga bog'liq. Chunki aslida bir tomondan shaxs ijtimoiy mavjudot bo'lsa, ikkinchi tomondan biologik - yaxlitlik, tug'ma sifatlarni o'z ichiga olgan individ hamdir. Temperament xususiyatlari aslida - tug'ma hisoblansada, shaxsga bevosita aloqador va anglanadigan bo'lgani uchun ham ma'lum ma'noda dinamik ko'rinishda bo'ladi. Shu bois, har bir temperament xususiyatlarini va uning shaxs tizimiga aloqasini bilish va shunga yarasha xulosalar chiqarish kerak. Temperament haqida ta'limot ilk bora yunon tabibi Gippokrat (eramizdan avvalgi 460 – 356 yillarda) tomonidan yaratilgan bo'lib, uning ta'limotiga asosan «temperament» tushunchasi paydo bo'lgan va temperament turlarining nomlari shu kunga qadar saqlanib qolgan. Gippokrat fikricha inson organizmida 4 xil suyuqlik mavjud: safro (yunon - “chole”), qon (lotin - “sanguis”), qora o't (yunon - “meliane chole”), shilimshiq (yunon - “hlagma”). Har bir suyuqlik o'z xususiyati va o'rniga ega. Safro xususiyati – quruqlik. Uning o'rnini organizmda quruqlikni saqlash. Qonning xususiyati – issiqlik. U organizmni isitadi. Qora o't xususiyati – namlik. U organizmdagi namlikni saqlashga xizmat qiladi. Shilimshiqning xususiyati – sovuqlik. U organizmni sovutishga xizmat qiladi. Ilk bora temperament xususiyatlarining psixologik tavsifi nemis faylasufi I. Kant gumoral nazariya asoschilariga suyangan holda, temperament va xarakter sifatlarini aralashib ketishi fikrini namoyon qildi. Buyuk fiziolog, oliy nerv faoliyatining asoschisi I.P.Pavlovning bergan ta'rifi ko'ra: temperament – har bir insonning alohida umumiy tavsifi bo'lib, nerv tizimining asosiy tavsifidir va u individning faoliyatigi alohida tus beradi.

Shaxs uchun xarakterli boʻlgan ayrim psixologik xususiyatlar asosida kishining temperamenti qandayligi haqidagi tasavvur vujudga keladi. Temperament tiplarining psixologik tavsifi quyidagi muhim xususiyatlar yordami bilan aniqlanishi haqida mashhur psixolog V.S.Merlin temperamentning psixologik tastigʻini keltirib oʻtgan: sezitivlik – tashqi taʼsirlarga maʼlum miqdordagi psixik javob berish kuchi; reaktivlik – [emotsional reaksiya kuchi](#), emotsionallik, taʼsirchanlik, taassurotga berilish; faollik – tashqi olamga taʼsir etish; reaktivlik va faollik munosabati; taʼsirga javob tempi psixik jarayonlar va taʼsirlar kechishi tezligi; plastiklik – egiluvchanlik, beriluvchanlik; rigidlik – interlik, [xulq -atvor ikkiluvchanligi](#); ekstravertlik - inson reaksiyasini tashqi taʼsirga bogʻliqligi; introvertlik – inson reaksiyasini ichki obrazlar, fikrlar oʻtmish va kelajakka bogʻliqligi; emotsional qoʻzgʻaluvchanlik – emotsional jarayonlarning kechishi va tashqi ifodalanishi bilan harakterlanadi.

Shuni alohida taʼkidlab oʻtish kerakki, psixik faoliyatning dinamikasi nafaqat temperamentga, balki motivlarga, psixik holatlarga, his-tuygʻularga ham bevosita bogʻliqdir. Shundan kelib chiqqan holda temperament tiplarini koʻrib chiqamiz. Sangvinik - juda faol, qiziquvchan boʻlib, atrogʻdagi [narsalar](#), insonlar diqqatini tez jalb etadi. U imo-ishoralarni koʻp ishlatib, uning chehrasiga qarab kaygʻiyatini anglab olish qiyin emas. Juda sezgir boʻlishiga qaramay, kuchsiz taʼsirni seza olmaydi, sergʻayrat, ishchan, toliqmas.

Holerik - sust sezitivlik xususiyatiga ega boʻlib, juda faol va reaktivdir. Koʻpincha reaktivligi faollikdan ustun kelib, u betoqatlik, serzardalik va giperaktivlikni kutilmaganda portlovchi, [qiziqqon](#), betoqatlikni namoyon qiladi.

Flegmatik - sezitivligi sust, his-tuygʻusi kam oʻzgaruvchan, shunga koʻra bunday shaxsni kuldirish, jaxlini chiqarish, kaygʻiyatini boʻzish qiyin boʻlib, koʻngillsiz hodisa xavf-xatar haqidagi xabarga xotirjamlik bilan munosabatda boʻladi. Vazmin, kam harakat, imo-ishorasi, mimikasi koʻzga [yaqqol tashlanmasada](#), lekin sergʻayrat, ishchan, faol, chidamli, matonatlidir. Uning nutq va harakat surʼati sust. Melanholik - sezitivligi yuksak, tortinchoq, gʻayratsiz, arazchan, xafaqon, jimgina yigʻlaydi, kam kuladi, qatʼiyligi va mustaqilligi zaigʻ, [tez toliqadi](#), ishchan emas. Diqqati barqaror, his-tuygʻusi sust oʻzgaruvchan. Rigid va introvert. Yuqori sezitivlik, yuqori tuygʻuga beriluvchanlik. Uyatchan, tez xafa boʻladi. Mimika va jestlar yaxshi namoyon boʻlmaydi. Sust faollik. Oʻz-oʻziga ishonch yoʻq, arzimagan narsalardan tushkunlikka tushadi. Qatʼiy emas, tez charchaydi, ishchan emas, diqqati tez buziladi.

Temperament va xarakter bir-biri bilan bogʻliq holda insonlarda oʻziga xos xarakter xususiyatini namoyon etadi. Temperamentning baʼzi bir jihatlari xarakter xususiyatlarini namoyon etishda xizmat qiladi.

Xarakter xususiyatlari [insonda oila muhitida](#), jamiyat taʼsiri ostida va taʼlim - tarbiyada shakllanadi. Insonga tugʻma ravishda berilgan temperament xususiyatlari

jamiyatning faoliyat turlariga qarab ijtimoiylashadi. Temperament alohida olingan har bir insonning umumiy va asab tizimining asosiy tavsifi bo'lib, bu tavsif shaxsning butun faoliyatiga ta'sir etadi. Xarakter - ijtimoiy muhit ta'sirida tarkib topib, shaxsning atrofdagi voqelikka va o'z-o'ziga bo'lgan munosabatida ifodalanadigan, muayyan sharoitda tipik xulqatvor usullarini belgilab beradigan barqaror individual psixik xususiyatlar yig'indisidir (yunonchadan «xislat», «belgi», «tamg'a»). Xarakter hamisha shaxsning o'ziga xos bo'lgan sifatlarini belgilab beradi. Shuning uchun ham xarakter kishining biror hayotiy vaziyat sharoitida o'zini qanday tutishini oldindan ko'rish imkonini beradi.

Xarakter tug'ma bo'lmaydi. Faqat layoqat nishonlari tug'ma bo'lishi mumkin, ular nerv sistemasining xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. U kishining hayot va faoliyat sharoitlariga bog'liq holda tarkib topib, o'zgaruvchan va tarbiyalanuvchandir. Maxsus sharoitda ta'lim-tarbiya ta'sirida salbiy xarakter xususiyatlarini bartaraf qilish, ijobiy xarakter xususiyatlarini shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2007.1-2 kitob.
2. Vedenskaya L.V, Pavlova L.A. Delovaya retorika: uchebnoe posobie
3. Lojkin .G.V. Povyakel N.I Prakticheskaya psixologiya v sistemax
4. Nemov R.S. Prakticheskaya Psixologiya Poznanie sebya: Vliyanie na lyudey:Posobie dlya uch-sya-M:Gumanit. Izd.Sentr VLADOS, 2003
5. Kornilova T. Vvedenie v psixologicheskiy eksperiment. M., 1997.
6. CHaldini R. Psixologiya.vliyaniya. M., 2000.